

Sägner om inspektör Erik Giers och Eva Amalia Palbitzki's kärleksäventyr

Den gamla Herrgårdskusken Karl Fredrik Löthman berättade i sina minnen från Julita gård om en sägen han hört.

Kammarherren, godsägaren och militärkaptenen Axel Gottlieb Palbitzki, som var broder till Eva Amalia Palbitzki, bevisade fälttåget i Roslagen efter Carolus XII:s död. Ryssarna brände och härjade där. Vid det fälttåget var betjänten, bokhållaren och inspektör Erik Giers med sin herre Axel Gottlieb Palbitzki. En natt då de låg i fältkvarter lyckades Erik Giers genom vaksamhet och påpasslighet egenhändigt infånga en ung ryss, Ivan Petrej. Ryssen var i färd med att bränna dem inne. Dessbättre misslyckade han tack vare Erik Giers ingripande. Ryssen fick ett rejält kok stryk av Erik Giers samt fängslades och ställdes i skarpt förhör. Vid dessa förhör tjänstgjorde, som tolk, en ung studerande, Johan Teller från Säby norrgård i Österåker. Johans far var fältväbel och bodde i länsmansgården som alltså är Säby norrgård. Johan Teller, som fullständigt behärskade det ryska språket, kom ganska snart underfund med att ryssen Ivan Petrej var en sympatisk yngling och alltför ung och god för att arkebuseras. Därför tolkade han ryssens svar på domarens närgångna frågor så fördelaktigt som möjligt till ryssens förmån. Ryssen uppträdde därtill modigt och i hög grad manligt vilket även bidrog till

ryssens fördel, varför han skonades till livet och fördes till länsmansbostället, Säby norrgård i Österåker.

Där fick han arbeta i Jordbruket. Ivan Petrej visade sig vara en arbetsam, pålitlig och trogen tjänare som visade stor tillgivenhet för sin husbonde. Johan Teller utverkade hos överheten, tillstånd för ryssen att stanna i Österåker samt att där anta den Lutherska läran och även ingå äktenskap. Ivan Petrej var även en mycket skicklig fiolspelare. Han fick genom sitt sympatiska uppträdande, många vänner och spelade sedermera, runt om

i socknarna, bröllopsmusiken vid många bondbröllop. Ryssen hade i Österåker kommit i tillfälle att köpa en fin fiol. Fiolen var för övrigt också ett krigsbyte. Den hade tagit av en soldat Heen i konung Carolus XII:s krig om konung August den starke i Polen.

Studeranden, Johan Teller var god vän med bokhållaren Erik Giers och han i hemlighet trolovade fästmo, Eva Amalia Palbitzki på Julita gård. Nu sammanförde han åter på vänskaplig fot de båda antagonisterna från fälttåget, och slagsmålet, i Roslagen, Erik Giers och Ivan Petrej.

När Ivan Petrej spelat några trånande, vackra melodier för Erik Giers och dennes fästmo, Eva Amalia Palbitzki, förstod de varandra och blev vänner för livet.

Därefter fick Ivan ofta spela för de två älskande då de besökte sin vän, studeranden Johan Teller i Säby länsmansboställe. Där hade de älskande en fristad, en halv mil från Julita gård. En halvmil som så gott som helt och hållet upptogs av Öljarrens vatten. Vänskapen växte mellan dessa fyra, Johan Teller, Ivan Petrej, Erik Giers och Eva Amalia Palbitzki. Evas anhöriga reste emellertid stort motstånd mot hennes kärlek, Erik Giers. Vid detta motstånd mot kärleken, svor, både Johan Teller och Ivan Petrej, heligt att de med råd och då skulle bistå sina vänner om det skulle behövas. År 1725, strax efter när fick Johan Teller och Ivan Petrej visa att de inte glömt sin ed till sina vänner.

Baronessan Eva Amalia Palbitzki hade lockats och övertalats till att uppehålla sig på en plats som Erik Giers inte kände till. Det var en okänd plats i Västergötland. Där skulle hon enligt den tidens lag, med tre söndagars kyrkoplikt, stå vid kyrkdörren och blygas när menigheten kom förbi. Det var straffet för sitt lägesmål med fästmannen som dessutom avtalat och bestämt att ingå äktenskap med Eva Amalia.

Erik Giers anade att hans fästmö tvingats gå med på att inställa äktenskapet med honom och nu rådfrågade han sin vän Johan Teller. Johan Teller gav då rådet att de till varje pris måste förhindra baronessan att stå vid kyrkdörren och blygas. Lagen förespråkade och ådömde ej kyrkoplikt om och ifall de ingick äktenskap. Men som ny rättegång vid Oppunda häradsrätt stod för dörren i slutet av januari 1726, då lägesmålet ånyo skulle bundas av häradsrätten, föreslog Johan Teller att hans tjänare Ivan Petrej i hemlighet skulle utspionera baronessans vistelseort i Västergötland. Där skulle Ivan, för att inte väcka obehörigas misstanke, uppträda och simulera sig vara en ambulerande gårdsmusikant med sin polska krigsbytesfiol. Ivan skulle försöka komma till tals med Eva och till henne överbringa ett brev från Erik Giers. Han skulle även invänta baronessans svarsbrev. I dessa två brev skulle de älskande överenskomma, att i den händelse av ogynnsam utgång, av den blivande rättegången rörande deras åtrådda äktenskap, skulle de rymma ur landet. Där, i utlandet, kunde inte släkten hindra dem från att ingå äktenskap.

Inspektör Erik Giers antog med stor tacksamhet, detta, Johan Tellers förslag. De invigde Ivan Petrej i den hemliga planen, vilken han med verklig hänförelse bedyra sig utföra till sina uppdragsgivares belåtenhet. Ryssen fick därmed också grundliga instruktioner och begav sig snabbt iväg med sin polska fiol för att söka reda på baronessan Eva Amalia Palbitzki. Tack vare ryssens fina spårsinne lyckades han överlämna brevet, i all ge-

mytlighet, till baronessan. Han fick också svarsbrevet som skulle överlämnas till fästmannen Erik Giers. Därmed begav sig Ivan Petrej, glad i hågen, på hemresan och överlämnade, på rekordtid, baronessans svarsbrev till Erik.

Då Oppunda häradsrätt, den 28 januari 1726, åter uppropade lägesmålet mellan Erik Giers och Eva Amalia Palbitzki, var Erik i besittning av baronessans brev. Hon hade förtänksamt nog inte daterat eller undertecknat med sitt hela namn, utan endast med sitt namns initialer, E A P. Brevet, som av Erik Giers, uppvisades för häradsrätten, ansågs dock med sitt innehåll äga beviskraft. Häradsrätten ansåg också av flera andra skäl att inte kunna avdöma målet detta vintering. Härigenom vann Erik Giers tid, att med sin vän, ryssen Ivan Petrej, som vägvisare,

uppsöka sin fästmö Eva samt enlevera henne från släktens interner, och rymma till Norge. Där, i Norge, vigdes det två. Då de sedermera, som äkta makar, återkom till Sverige, höll de åter bröllop för sina vänner och gynnare. Studeranden Johan Teller från Säby länsmanngård var hedersgäst. Ryssen Ivan Petrej var primas bland musikanterna.

Ivan hade tidigare komponerat en del folkmusik. Nu hade han, till detta bröllop, komponerat en pampig och vacker bröllopsmarsch till brudens och brudgummens ära. Den marschen spelade Ivan Petrej med virtuositet på sin polska krigsbytesfiol.

Denna fiol finns ännu, år 1935, bevarad i musikhistoriska museet i Stockholm. Likaså finns i musikarkivet därstädes även kopior av noterna till Ivans komposition,

bröllopsmarschen, som Ivan spelade vid Erik Giers och Eva Amalia Palbitzki's bröllop, år 1726. Denna bröllopsmarsch spelas mycket än idag, år 1935, av spelmännen. Marschen kallas numera för Österåkers sockens brudmarsch.

Ovanskrivna är upptecknat efter hörsågen från kusken och orgeltramparen i Österåkers socken, Karl Fredrik Löthman, av mig, bondespelman Millerste-Kal. Karl Eriksson född den 26 april 1881 i Säby, Österåkers socken, Sörmland. Tecknat i Stockholm, 2 april 1935. Ur Millerst-Kals anteckningar (svenskan något bearbetad)

Millerste-Kal

Karl Eriksson "Millerste-Kal" komponerade låtar och skrev texter. En dagbok finns bevarad efter honom i Nordiska museets handskriftsamlingar. En kopia av dagboken finns i Spelmansförbundets arkiv.

I DN:s söndagsbilaga 19/7 1936 intervjuas Millerste-Kal och man skriver bland annat "At vara fiolspelare, räknemaskinsreparatör och bygdeforskare på en gång är rätt bra presenterat och man kan väl knappast säga, att den yrkeskombinationen hör till de alldagligaste. Den som icke desto mindre valt den är den hedervärde bondespelmannen Millerste-Kal, alias Karl Eriksson, Kungsholmgatan 25 i Stockholm, tidigare Säby Norrgård, Österåkers socken i Södermanland."

Foto: Svenskt Visarkiv, Folkmusikkommisionens notsamling och Musikmuseets spelmansböcker.

Foto: Österåkers kyrka 2025, Malén Eneberg